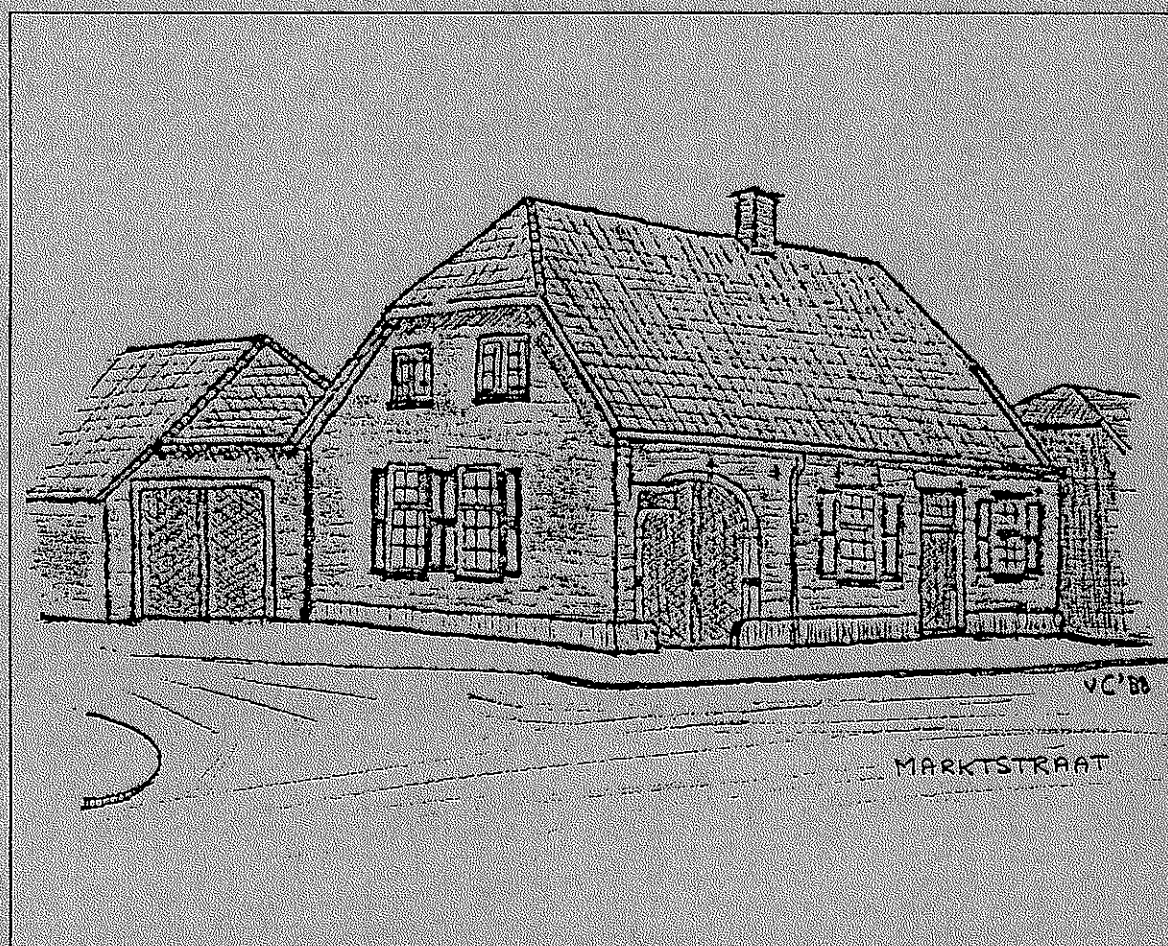

BOORN en BOERSCHOP

Periodiek van de Heemkundevereniging Bussemakerhuis

Borne - Bornerbroek - Hertme - Zenderen

BOORN en BOERSCHOP

Uitgave van de

Heemkundevereniging Bussemakerhuis.

Jaargang 4, No. 1, Maart 1994.

I N H O U D

Een vroege vermelding van Borne	G. Groenhuis	2
Bededag voor de vruchten, 2 maart 1729	A. ten Kate	4
Zenderen	Lejo van Kuijeren	5
Paasvuur	Gerrit Kraa	6
Mooi Mientje	Jan Kleinman	13
Wie weet...	Redactie	14
Een ton turf	Dr A. Fuldauer	15
Boekennieuws	Redactie	17
Zo was't, zo is't	Redactie	18
In de periferie van karolingisch Borne	J. van Nuenen	19
Uit het dagboek van Sweder Schele	M.G.E. v. Harten-Fransen	22
Koningin Sophia	F.J. van Capelleveen	24
Zo was Bornerbroek 3	A.J.M. Hodes	26
Eerste steen villa Elisabeth	Redactie	27
Lezersvragen	Redactie	28
De familie Brok naar Borne 1	W.H.G. Brok	30
Winterprogramma	J. Niers	32
Anjerfonds	Redactie	32

Herkomst illustraties:

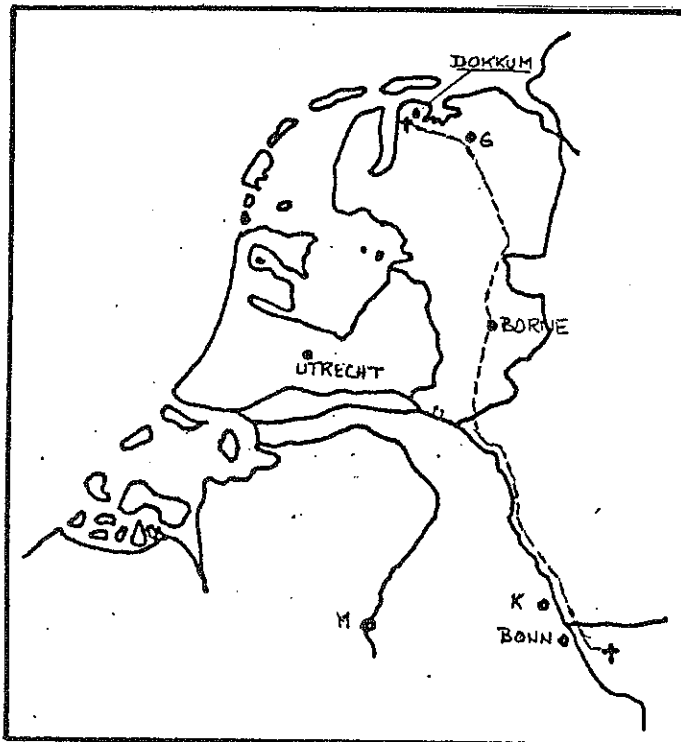
Archief W.H.G. Brok, Borne: 31
Archief F.J. van Capelleveen, Borne: 2, 5, 15, 17, 19 27
Archief A.C. Röling, Borne: 26
Archief H.J.B.M. Velner, Borne: 14, 28
Archief W.J.H. IJzereef, Borne: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 18
De Boer en Hetteema, Historische platenatlas, Leiden 1906: 22
Iconografisch bureau, 's Gravenhage: 4
Kon. Bibliotheek, 's Gravenhagen: 25
Redactie-archief: 28
R.O.B., Amersfoort: 20, 21

EEN VROEGE VERMELDING VAN BORNE

In een befaamd middeleeuws wonderboek komt een vermelding voor van het Overijsselse Borne. Het is de "Dialogus miraculorum" het "Gesprek over wonderen", dat Caesarius van Heisterbach in 1221 schreef. Hij was monnik in het cisterciënzer klooster Heisterbach, een abdij in het Zevengebergte bij Bonn. Daar wees hij als novicen-meester aanstaande monniken de weg in het kloosterleven. Voor hen schreef hij de "Dialogus miraculorum" met ± 700 wonderverhalen die alle op een of andere manier de alomtegenwoordigheid van God illustreerden.

De meeste verhalen hoorde Caesarius van anderen: passanten die in de abdij overnachtten of reizende medebroeders die in het klooster terugkeerden. Het wonder van Borne is hem vermoedelijk meegedeeld door de monnik Bernardus, die in 1218 met de abt van Heisterbach een reis naar de cisterciënzer kloosters in Friesland maakte. Tijdens de lange tocht van Heisterbach naar de kop van Friesland verbleef het gezelschap korte tijd in "Buorne", waarschijnlijk maar een enkele nacht. Daar hoorden

De vermoedelijke route van de abt en zijn gevolg in 1218 was van Heisterbach naar het klooster Claerkamp bij Dokkum. Dit klooster was waarschijnlijk het reisdoel omdat dit het moederklooster van de Cisterciënzers was in de noordelijke Nederlanden. Dat de reis via Borne liep zal zijn oorzaak hebben gevonden in het feit dat de vele moerassen een andere weg onmogelijk, danwel onpraktisch maakten. Het noorden was eigenlijk slechts bereikbaar via Coevorden en de Hondsrug.

de reizigers het verhaal van een Godsgericht dat zich niet lang daarvoor in Borne had voltrokken.

Een jonge vrouw had zich tijdens een dorpsfeest schandelijk misdragen. Zij had de plaatselijke priester uitgelachen en bespot. Niet één keer, maar herhaaldelijk had zij hem met haar lasterlijke woorden achtervolgd. De straf van boven had niet lang op zich laten wachten. Binnen 24 uur was de jonge vrouw

plotseling gestorven. De dorpingen waren zo onder de indruk van het gebeurde, dat de reizigers uit Duitsland het verhaal onmiddellijk te horen kregen.

Het thema van deze geschiedenis is niet uniek. Het klassieke voorbeeld staat in het Oude Testament in het boek Koningen II. Tweeënveertig kinderen uit het plaatsje Bethel, die de profeet Elisa uitscholden voor kaalkop, werden door hem vervloekt en prompt door "twee berinnen uit het woud" verscheurd. Toch is er geen reden aan te nemen, dat de gebeurtenis uit Borne zich niet heeft voorgedaan. Caesarius vertelt wonderverhalen, omdat hij in een tijd leefde waarin men in wonderen geloofde en men God en diens tegenpool de Duivel voortdurend in de onmiddellijke nabijheid wist. Maar de gebeurtenissen die aan de wonderverhalen ten grondslag lagen, waren daarom nog niet verzonnen. Caesarius geeft aan hoe hij aan het verhaal komt en noemt doorgaans plaats en tijd. Er was hem veel aan gelegen de aanstaande monniken, voor wie hij zijn leerboek schreef, te overtuigen van de realiteit van de geschiedenissen.

Het Borner mirakelverhaal laat zien dat "Buorne" in 1218 al een nederzetting van enige betekenis was. Er is sprake van een priester en men kan onderdak bieden aan het reisgezelschap van een kloosterabt, dat behalve de abt en enige monniken ook een aantal gewapende begeleiders omvatte. Er wordt in de tekst van "milites" gewaagd. De datering van het Godsgericht in Borne in 1218 lijkt vrij zeker. Caesarius deelt mee, dat hij de wonderverhalen 22 jaar na zijn intrede in het klooster optekende en we weten dat hij in 1199 monnik werd. Hij schreef de "Dialogus" dus in 1221.

De reis die de abt naar Friesland maakte, wordt enkele malen duidelijk gedateerd. Zo komt in het verhaal van de grote overstroming "in het jaar van het heil 1218" de zinsnede voor: "Zoals onze abt zei, die in hetzelfde jaar ter visitatie naar Friesland kwam". In een andere geschiedenis heet het: "Toen drie jaar geleden Hendrik, onze huidige abt, in de plaats van de abt van Clairveaux in Friesland visiteerde...". We weten, dat hij dit opschreef in 1221, de bewuste visitatiereis moet dus in 1218 hebben plaatsgevonden.

Borne is ouder dan 1218. Bewoningssporen gaan terug tot de Romeinse tijd en ver daarvoor. Maar schriftelijke vermeldingen van de plaatsnaam komen zo vroeg in de middeleeuwen, niet vaak voor. Het leek daarom de moeite waard deze onverwachte vindplaats te vermelden. Het handschrift van het wonderboek is in de vorige eeuw in druk verschenen. Wie deze uitgave wil raadplegen, kan o.a. in de universiteitsbibliotheek van Groningen terecht. De titel luidt: Caesarius von Heisterbach, Dialogus miraculorum, J. Sprangen (Keulen, Bonn, Brussel) 1851.

G. Groenhuis.

A'j te völle leem an de waand smiet, dan valt t ter oew
of.

BEDEDAG VOOR DE VRUCHTEN , 2 MAART 1729

Bladerend in een 250-jaar oud Diaconieboek, waarin "de uytdeelingen" vertrouwelijk staan opgetekend, kwam ik zo maar een overlijdensbericht tegen van een adellijke dame die is "bijgeset alhier in den kelder aan den opgang van het Choor". Je vraagt je af, waarom dat vermeld wordt en dus lees je verder. Dan blijkt dat de Diaconie daardoor een "extra uytdeeling" heeft kunnen verzorgen aan 26 armen "op den 2 Meert 1729 in de kercke den achtermiddag den ordinaren bededag voor de vruchten". Met permissie van "des selfs Schoonsonen: Willem Bentink en Lambert Joost Hambroik" mocht de Diaconie het "lycklaken over de kiste verbuyden (= ruilen) bij Alexander van Suchtelen, leverancier van 't zelve en Coopman te Deventer voor tachtig ellen oolewit karsaey" (= grof gekeperd laken).

Het bericht begint zo: "den 18 november 1728 is overleden op Weleveldt en den 27 dito bijgeset de Hoogwelgeborene Vrou Ida Magdalena, Baronesse van Ittersum, Douairière van den Hoogwelgeborenen Gestrengen Heer Hendrik Bentink".

Ik zet daar nu wel een punt achter de naam van haar bovengenoemde echtgenoot, maar van hem, evenals van haar bovengenoemde schoonzonen, worden alle titels en functies volledig vermeld.

Om daarvan een idee te geven, wil ik hier toch Hendrik Bentink voluit vermelden: Heer van Diepenheym, Luttenberg, drost van Twente, Brigadier en Overste van een Regiment Cavelle-rijen ten dienste van den Staat. In de kantlijn staat vermeld, dat de uitdeling niet eerder kon plaatsvinden, omdat men het lijkkleed niet eerder kon omruilen. Dat ruilen was na vorige bijzettingen niet gedaan, want in hetzelfde boek trof ik later nog twee berichten aan, resp. uit 1708 en 1714.

De vrouw van Hendrik Bentink, Ida Magdalena, Baronesse van Ittersum.

In 1708 ging het om het "roulaken over de kiste" van Ernestus C.B.C. Schele, de laatste mansoir van de Schelen (mansoir = mannelijk kroost). Dat laken, "dat kostelijck waar, is uytgedeelt aan 17 armen".

In 1714 betref het de bijzetting :bij toortslicht" van Agnes van Coevorden, douairière van Carol Otto Scheele. "En is het rouwlaken, dat zeer fijn en kostelijck waar, door order van den Heer van Stuvelaar van mij pastor loci (plaatselijk pastor = ds. C. v.d. Berg) uytgedeelt" - aan 19 armen.

Tenslotte gaat onze aandacht nog even uit van de milde gevers naar de bedeelde armen. Dat de stof welkom was, kunnen we gevoegelijk aannemen, maar kan ook blijken uit een enkele toevoeging achter de betreffende naam zoals: X, meysjen met elendige handt; Y, jongen tot een hembtrok; Z, onnoselen; A, met zijn volck; B, weduwe met drie kinderen.

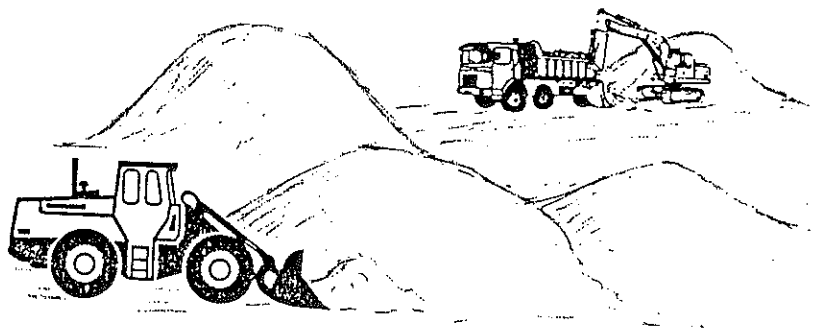
A. ten Kate.

Zenderen

Vanuit de trein
gezien
een nog
ongerept stuk
Twente

maar
schijn bedriegt
containers huisvuil
komen
in de lente.

Lejo van Kuijeren.

Wee t laank hef kan t laank loatn hangn.

PAASVUUR

Het begon met de arrestatie van 5 Twentenaren: Freek van de Wetering uit Hengelo; Dieks Pieperiet en Mannes Assink uit Enschede, Jenne van Tongeren uit Nijverdal en Evert Kortelaar uit Oldenzaal. Ze waren op dezelfde nacht van bed gelicht. Tubantia, Twentsche Courant en Radio Oost vroe-

gen zich heel voorzichtig maar vergeefs af wat de reden geweest mocht zijn. Er bleken geen overeenkomsten: Niemand had zich met politiek ingelaten, Freek was drogist, Pieperiet had een baan bij de Spoorwegen, Assink was rijwielhersteller, Jenne was vormingswerkster en Kortelaar was al jaren arbeidsongeschikt. De pers zocht niet verder. In het Nieuwe Nederland hield men niet van hinderlijke vragen. Nieuw-Nederland...

Hoe snel gaan soms de ontwikkelingen!

Niemand had in 1988 kunnen voorspellen dat in 1989 de Berlijnse Muur zou vallen. En niemand zou in 1992 geloofd hebben dat het na de Lubberiaanse kabinetten met politiek Nederland zo snel bergafwaarts zou gaan: na een staatsgreep kregen de Radicaal-Rechtse Rakkers het ondemocratisch voor het zeggen.

De meesten vonden dat afwachten 't beste was. Misschien zagen Rechts Radicale Rakkers zich kans om schoon schip te maken. Aanvankelijk won men zelfs de sympathie van velen: men pakte de bureaucratie rigoureuus aan. Elke ambtenaar die nog een circulaire durfde te ontwerpen of uit te werken danwel te verzenden, werd in een nieuw gevormd ambtenaren-legioen gestopt, dat het soldaten-tekort moest aanvullen dat ontstaan was na de afschaffing van de militaire dienstplicht. Dat leger groeide reusachtig. Enkele ministeries moesten in allerijl omgebouwd worden tot kazernes. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen kwam nog steeds ruimte tekort. Kolonel Wallage zag zich kans een unieke voortgezette basisvorming te ontwerpen, waardoor de ambtenaren snel en budgettair neutraal om

gevormd konden worden tot eenheidssoldaten die allemaal dezelfde uitrusting kregen en alle initiatief afleerden.

In de ochtendspits mochten alleen auto's met minimaal 3 passagiers richting Randstad rijden. Er waren op slag geen files meer, wat alleen betreurd werd door de omroepers van de verkeerscentrale in Driebergen. En: de treinen reden op tijd. Het kon dus geen kwaad toch eerst nog even de kat uit de dictatoriale boom te kijken. Met name in Twente gold zoals altijd het parool: heaneg an, ofwachn, kiekn wat t wordt, loat s eers oawerweentern.

Maar toen kwam die mysterieuze arrestatie. Vijf Twentenaren. Een journalist van Tubantia ontdekte toch nog de samenhang; ze hadden alle vijf ooit een ingezonden stuk geschreven: alle 5 waren ze voorstander geweest van handhaving van de paasvuren. Twee hadden hun stuk in de Twentsche Courant laten afdrukken, en de anderen hadden hun voorkeur uitgeschreven in Tubantia. En nu waren ze gearresteerd. Het Ministerie van Milieu had Justitie om aanhouding verzocht wegens verregaande indirecte ondermijning van Neêrlands ozonlaag. En daarmee waren de eerste ozondaren opgesloten.

Ook dat was in een stroomversnelling terechtgekomen: In 1992 was voor het eerst een duidelijke discussie op gang gebracht. Waren paasvuren schadelijk voor

het milieu? De Natuur-en Milieu Federatie Overijssel vond van wel: Verbranden van hout in de open lucht moest verboden worden. De bouw van een compostfabriek van het Samenwerkingsverband Twente maakte inderdaad nodig dat alle snoeihout naar de compostfabriek ging.

Derhalve werd een paasvuren-verbod vrijwel direct bij het aantreden van de Rechts Radicale Rakkers uitgevaardigd. Als tegemoetkoming aan het traditionele volkje werd tijdens de Paasdagen een speciaal programma uitgezonden; op Nederland 3 was gedurende twee uren permanent brandend paasvuur te zien. Een telefoon-team zat in de startblokken om gefrustreerde vuurkijkers te woord te staan. Er waren ook video's te koop waarop grote vlammen in alle variaties te zien waren, geel, blauw, steekvlammen, kringelende tongetjes, sommige waren te

koop in combinatie met luchtverfrissers die naar schroeiend dennehout geurden. Eerst lachte men in Twente nog wat om dat paasvuurverbod.

Maar toen het jaar daarop de Poaskeals uit Ootmarsum naar Madame Tussaud werden verbannen en enkele medewerkers aan het staakslepen in Denekamp ter plekke werden gefusilleerd, verstomde het gegrinnik en werd de verontwaardiging steeds heftiger. Waar haalden die lui uit den Haag de euvelle moed vandaan om Twente, de Twentenaren en de Twentse gebruiken dusdanig aan te pakken? Mensen van ons eigen volk doodschieten? En waar waren de gearresteerden? En alweer versnelden zich de ontwikkelingen.

In 1995 was het zover: Twente verklaarde zich onafhankelijk. De gezamenlijke burgemeesters beriepen zich met behulp van de Twente Akademie op het aloude lied "Daar ligt tussen Regge en Dinkel een lând". Dat woordje 'land' zou er op wijzen dat Twente in oude tijden al als een land beschouwd was en niet als een gewest waar men vanuit Den Haag maar links en rechts poasboakn-branders kon omleggen. Het Koninkrijk Twente werd uitgeroepen. Men had nog niet direct een koning of koningin, "mear dât hef de tied," zeiden de Tubanters, "eers mu'w zeen da'w eign baas bliewt".

De Twento-cratische Partij, die de losmaking had voorbereid was niet over één nacht ijs gegaan. Men had een voorlopige regering gevormd met ministers die allemaal verslaggevers waren geweest van Tubantia, de Twentsche Courant en Radio Oost, met een parlement waarin de B & W's van de Twentse plaatsen zitting hadden. Dat bleek uiterst praktisch. De minister-president hoefde geen persconferenties meer te geven, alles ging rechtstreeks in de krant, zonder tussenkomst van mensen die hinderlijke vragen stelden, onbeschoft interrumpcerden of berichten verdraaiden. De minister-journalisten beschikten over grote hoeveelheden inside-information, ze wisten beter dan wie ook wat er achter de schermen te koop was geweest en nu konden ze uiterst slagvaardig handelen.

En dat was dringend noodzakelijk, want de rest van Nederland zou het zeker niet accepteren dat Twente zich vrij had gemaakt. Als men dat toeliet, had je zo de Friezen op de Haagse

stoep staan. Nee, een ultimatum zou hooguit een kwestie van enkele uren zijn. In Twente lag men er geen seconde wakker

van. Immers: nu bleek het grote voordeel van een ontmanteld leger. De meeste militairen waren naar huis gestuurd. Een colonne tanks, een klein corps commando's en een Mobiele Brigade Luchtmacht waren in stand gehouden. De dienstplicht was afgeschaft en er was ook altijd nog dat omgebouwde ambtenarenlegioen. Nochtans

deed de regering wat verwacht werd: Twente moest onmiddellijk ophouden met dat zelfstandigheidsgedoe, anders zou de regering ingrijpen. Desnoods met alle beschikbare geweld.

Nu hadden de Twentenaren dat al voorzien. Ze hadden niet meteen onbesuisd een verklaring afgelegd, maar eerst in alle stilte flink wat maatregelen genomen. De Mobiele Brigade was grotendeels op vliegbasis Twente gestationeerd. Dat had voor de Randstad veel voordelen gehad: de F 16's kwamen voornamelijk op Twentse daken neer en het lawaai van overvliegende machines bleef mooi uit de buurt van Den Haag. Nu bleek die inschatting fataal: alle piloten woonden in de buurt van de basis en ze werden terstond geïnterneerd.

De boeren kregen nu slapeloze nachten. Ze hadden 't er graag voor over, ze hadden het plan immers zelf bedacht. In drie nachten kregen ze de operatie tankslag gedaan. Telkens werd de inhoud van een mestopslagtank overgeheveld naar een mobiele tank. De leeggemaakte tank werd razendsnel gedemonteerd en naar de westelijke Twentse grens vervoerd. Daar werd de tank weer gevuld. Met man en macht werd zo tank voor tank geleegd, gedemonteerd, versleept, weer in elkaar gezet en opnieuw gevuld. Een bovenmenselijke prestatie, waarbij ABTB en OLM trefzeker coördinerend te werk gingen.

In Enter was alle volk van de straten gehaald. Overal werd iedereen ingezet. Bomen hakken, blokken zagen, stukken splijten, machines laten draaien, frezen, boren, bundelen. Duizenden klompen werden afgevoerd naar een onbekende maar zinvolle bestemming. De puinbrekerijen braakten dag en nacht brokjes steen uit. De Twentse transportwagens van Bleckman, Nijwa, Ten Brinke en Hesselman reden dag en nacht met puin in de richting

van de Twentse grenzen. Ook eindeloze rijen tractoren knorden opwaarts, alles in de richting van de snelweg, naar de A1 ter hoogte van de Friezenberg. Akzo-treinen werden letterlijk omgewisseld. Ze kwamen vanuit Rotterdam niet verder dan Wierden. Daar werden de chloorcontainers op 't rangeerterrein overgeheveld in de tractorketels. En dat alles toch zoveel mogelijk in het diepste geheim.

Toen begon de grote slag. De lange colonnes met tanks kwamen vanaf Amersfoort, Apeldoorn en Deventer richting Twente. Ze naderden Holten.

Nu bleek dat het Twentse infiltranten-leger goed werk gedaan had. Dagenlang waren GDP-kranen gevuld met enorme artikelen. Sallandse journalisten bleken bereid meeslepende stukken te schrijven tégen het Twentse verzet. Het werd tijd om die Twentenaren gewapender hand mores te leren, zo schreven ze. Waar zou Nederland blijven als elk gewest zich zomaar zou afsplitsen? Heel Nederland las die kranen, luisterde naar Radio Gelderland en keek naar het Journaal. Salland, dat was duidelijk, zou geen vinger uitsteken om de Twentenaren te helpen, integendeel, als troepen door het Sallandse gebied trokken zouden ze loyaal onthaald worden! De restaurants langs de snelweg beloofden broodjes en koffie voor de langsreizende troepen. De regering was tevreden. Tot aan de Twentse grens zou er geen probleem zijn, alleen maar applaus. En dat was ook zo. Op de vluchtstroken stonden duizenden Sallanders met vlaggen, oranje vaatdoeken, brandende kaarsjes en spandoeken: "Twente niënte!" Tekkel de Tukkers!

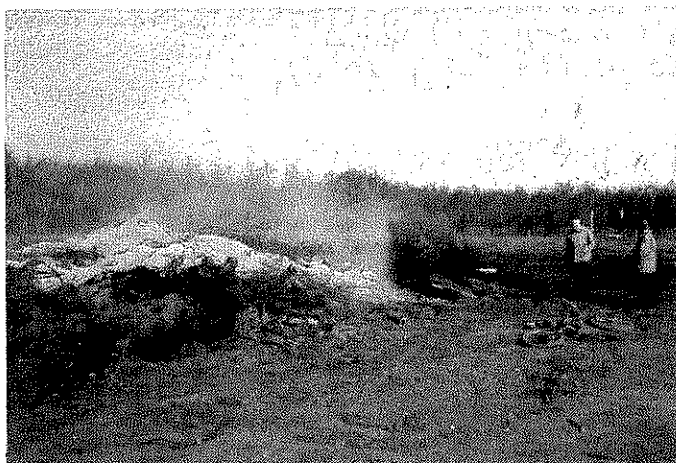

De tanks minderden wat vaart. Ze stopten omdat vanuit de restaurants hele rijen kelners met dienbladen de weg opliepen. De tankkoepels gingen open, de manschappen haptten gretig in de puddingbroodjes en slorpten geestdriftig de koffie op. In 3 kwartier was de hele tankbrigade voorzien van eten en drinken. Verder rolden de rupsbanden, richting Rijsen. De bedoeling was de grote steden, Almelo, Hengelo en Enschede te omsingelen en na het verstrijken van 't ultimatum plat te schieten. De Sallanders trokken zich terug in de restaurants en deden zich tegoed aan de klaarstaande jenever, geschonken door dankbare Twenten. Niemand collegialer dan een Sallander: ze hadden op verzoek van de Twenten loyaal het anti-propaganda-spelletje gespeeld; ze hadden royaal valium en librium in broodjes en koffie gestopt, de tankchauffeurs hadden zelfs een broodje LSD gehad en het effect was nu al merkbaar. Boven de colonne hingen helikopters met camera's van de NOB en in de rechtstreekse uitzending van Achter het Nieuws was te zien hoe de tanks vrolijk slingerend dwars door de middenberm zigzagden. Het was zelfs nodig om grotere hoogte te kiezen, want sommige lopen werden zuiver.

verticaal gericht en hier en daar werd al een schot gelost. Een te traag reagerende helikopter stortte neer.

Het Twentse commando kreeg nu pas last van spanning. Al waren de voorbereidende werkzaamheden goed verlopen, het kwam er nu pas op aan. De Markelose televisietoren was ingericht als observatiepost en zenuwcentrum; men was razend benieuwd of de volgende stap in de strategie zou lukken. Vooral de afdeling Logistiek en Ballistiek hoopte er het beste van. Voorbij Enter gaat de snelweg over het Twentekanaal. Honderd meter ervoor waren 12 zwaar gecamoufleerde asfaltmachines drie uur lang bezig geweest de weg af te buigen naar rechts, met een nauwelijks merkbare zeer flauwe bocht. De opstijgende damp van het nog warme asfalt was een half uur ervoor koudgespoten met honderden liters water. De wegmarkering was amper gedroogd. En toch ging alles precies zoals het was uitgedacht. De tanks zwalkten vrolijk verder over de weg, langzaam naar rechts draaiend, gehoorzamen aan de gloednieuwe wegmarkering. De stalen rupsen van de tanks knepen in het niet al te harde asfalt. De weg boog af en eindigde abrupt bij de oevers van het kanaal. Vanaf de weg reden de tanks de een na de ander het donkere water in. Reddingsbrigades verrichtten nuttig werk: de tankkoepels werden geopend en de manschappen in veiligheid gebracht. Een dankbare soldaat liep nog zwaaiend op de benen "Boer, daar ligt een tank in 't water!" te zingen.

De vrachtwagens met commando's kwamen niet verder dan Rijssen-Enter. De Militaire Politie stond er op de weg te zwaaien, de colonne boog af in de richting Wierden, Rijssen en Goor, ze draaiden de weg op in de richting van Enter en daar bleek, hoe effectief de alternatieve wapens hun werk deden. Het afweergeschut, dat achter de tanks was meegesleept, was onmiddellijk uit het kanaal getakeld en naar Enter gereden. Daar werden de honderden in ijstempo gefabriceerde tipklompen geladen met recycling puin en afgevuurd op de vrachtauto's. De ravage was groot. De autoruiten versplinterden, het zeildoek werd aan flarden gereten, soldaten grepen met hun handen naar het

gehelmdede hoofd, want niet-uitgeboorde klompen kwamen hard aan en het gekerm was niet van de lucht. Soldaten renden de andere kant op, in de richting van de Biesterij, waar hun een nieuwe kwekking wachtte: daar waren de mest-opslag tanks aaneengeschakeld, daar kregen ze de volle lading over zich heen, de gier, die met 10.000 liter per minuut uit de tanks werd gespoten, deed de soldaten gretig naar adem happen. Rennend

voor hun leven ontsnapten toch nog velen aan deze tweede hinderlaag en werden vervolgens schoongespoten door enorme Akzotanks, zodat ze gebleekt en bleekjes capituleerden.

"Doot de jongs n flèske beer," zeiden de Twenten, "ze kunt t ook neet helpen, ze doot niks as eürn plich. Allo jongs, dale met t gewear, Greenkt dr ene."

De Rechts Radicale Rakkers hadden nog één troef: het Ambtenarenlegioen. Dat had aan een stuk door gemarcheerd, rechtstreeks vanuit Den Haag naar Rijssen. Ze hielden zich precies aan de instructies, regels zijn regels, zeiden ze, niemand had verlot gegeven tot het nuttigen van spijs en drank anders dan door de legerleiding verstrekt, en zo ontkwamen ze aan de big Mac met ingebakken tranquillizers. Ze liepen stram, zwenkten bij Holten af en gingen naar de Poort van Twente. Gewapend met dossiers waarmee ze de Tukkers de hersens hoopten in te slaan en met computerschijfjes vol virussen kwamen ze bij de niet bestaande Poort van Twente waar ze dus probleemloos in het niets oplostten. En daarmee waren de offensieve mogelijkheden uitgeput en was het Koninkrijk Twente een feit. Koningin Beatrix vond het goed dat Prins Alexander de kans kreeg stage te lopen voor het toekomstig koningschap van Federatief Holland.

Er werd een enorm feest georganiseerd rondom een enorm paasvuur dat gebouwd was op Boeldershoek. De Universiteit Twente had de nieuwste snuffjes aangeleverd. Alle vuil uit Twente werd er via speciaal gekoelde vlammen verteerd in een eeuwig vuur. Staande om het reusachtig vuur dat na een plechtigheid ontstoken zou worden hieven de Twentse afgevaardigden (uit elke plaats 20 man) het nieuwe, merkwaardige, nogal materialistische Twentse Volkslied aan:

*Van 't Rutbeek tot aan de Stouwe
zeent viej van Tweantsen blood
oons Tukkerslaand getrouwe
o wee a j mie wat doot
want dan za k onmeuneg houwen
dan krie j de plette oet t lood*

Voordat het vuur ontstoken werd las de nieuwbakken Twentse koning plechtig de alleroudste Twentse poëzie-regel voor. Een van de medewerkers van de Twente-Akademie had dat zinnetje gevonden binnen het perkamenten omslag van een stok-oud verhaal. Plechtig klonk het door de luidsprekers:

*Hebban olla Tubanta poasbaka begunnan
bisundar Freck anda Jennechie?*

Daarna werd het oude gebruik in ere hersteld: een gloednieuw liefdespaar mocht het vuur ontsteken, al zou dat nu piëzo-

electrisch gebeuren. Er hoefde niet lang gezocht te worden naar het ideale tweetal. De vijf arrestanten waren immers losgelaten en twee ervan hadden elkaar zodanig leren kennen dat ze besloten hadden niet alleen de cel te delen maar ook het verdere leven. Freek van de Wetering en Jenne van Tongeren werden verzocht naar voren te komen.

Zo werd de bladzij actueel, die terug te vinden is in de Overijsselse debuutroman van Aar van de Werfhorst:

"Jenne gaf Freek een hand en ze traden in den kring der verliefden. Toen ontstaken ze het vuur.

Tot laat in den nacht zongen de menschen hun liederen en zelfs tegen den morgen vond men velen van hen nog liggend in het gras of dromende onder een bloesemboom. Dat waren de verliefden. Als iemand heen gegaan was, en gekeken had, zou hij ook Freek en Jenne onder hen gevonden hebben.

Maar wie is wel zoo indiscreet?"

Gerrit Kraa

MOOI MIENTJE

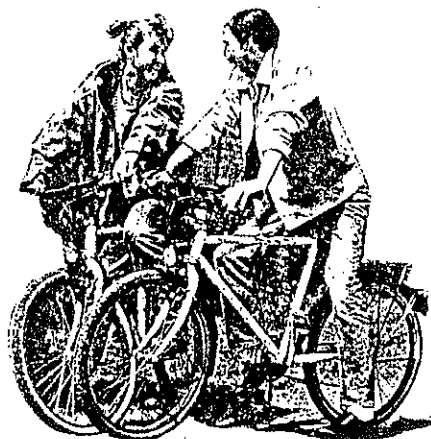
*Mooi Mientje goa is met mie met,
dan fiets wie met oons beain
t is zo mooi zo boeten of
in t veeld en langs de weain.*

*Mooi Mientje, fiets wie langs n wal
waar lietsterkrallen bleuit,
deur n dannbos en oawer n es,
waar jonge rogge greuit.*

*Goa'w langs de weai met jonge beest
de meere meet eer vul,
langs t holle pad met eeknhoolt,
en t ven met riesepöl,*

*noar t plekske waar a'w röstn könt
in hoge heet en dan .....,
Mooi Mientje goa toch met mie met,
t wördt tied zo tooverdan...*

Jan Kleinman.

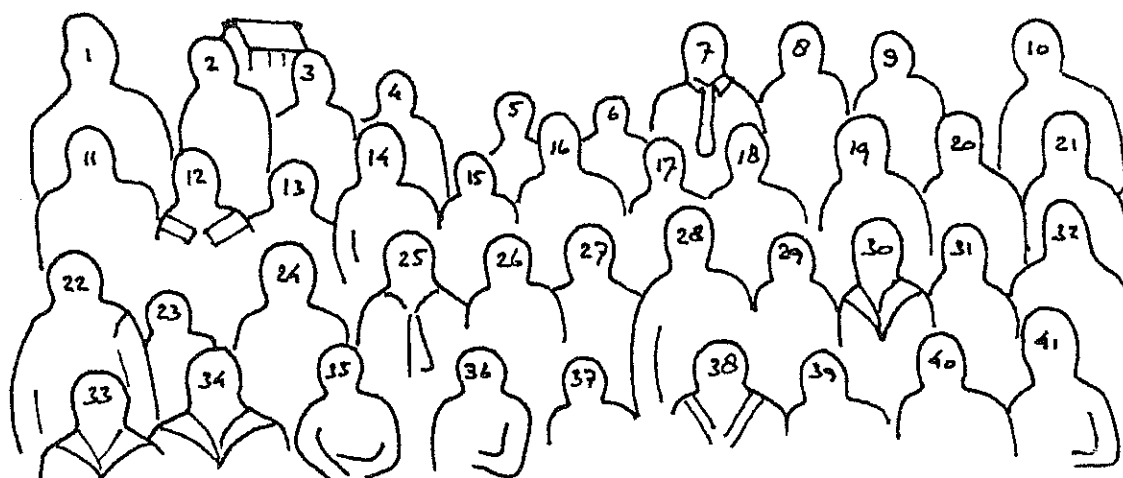

WIE WEET...

Deze keer vragen wij uw medewerking bij het herkennen van de leerlingen op een foto van de St. Jacobusschool uit ± 1927. Vooral het juiste leerjaar en de voornamen willen we graag weten. De volgende namen kennen we reeds:

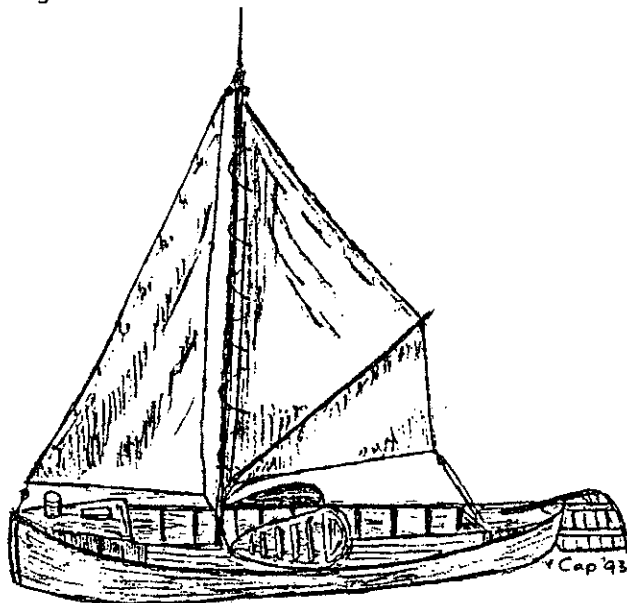
1. Meester Gerder	15. C. Vermeeren	29. B. Bartelijk
2. .. Egberink	16. G. ten Heggelder	30. Fr. Nijhuis
3. .. Braakhuis	17. G. Slagers	31. G. Huls
4. G. Slagers	18. W. Hofstede	32. H. Damveld
5. J. Slagers	19. .. Kotte	33. G. Korf
6. J. Weghorst	20. G. Leverink	34. H. Korf
7. W. van Duist	21. G. Morsselt	35. G. Vloedveld
8. G. Oude Wolbers	22. G. Engbersen	36. B. Vloedveld
9. G. Leurink	23. .. Egberink	37. G. Vollenbroek
10. Meester Dijkhuis	24. J. v. Duist	38. G. Rottink
11. .. Oude wolbers	25. H. Velner	39. .. Bartelink
12. .. Braakhuis	26. W. Knoef	40. B. Tanke
13. .. Weghorst	27. R. op de woerd	41. G. Weghorst
14. .. Weghorst	28. B. Rottink	

EEN TON TURF

In "Borne, Historie en Volksverhalen", in 1987 uitgegeven door onze vereniging n.a.v. het 25-jarig jubileum, stond van mij een bijdrage over "Scheepvaart in Borne" op blz. 14 - 25. Daarin wordt beschreven hoe, waarschijnlijk vanaf de tweede helft van de 17de eeuw, na het graven van de Schipsloot al scheepvaart op de Bornse Beek plaatsvond.

Dit geschiedde met Vriezenveenze "Tjörfschuutjes", een verkleinde uitvoering van "De Lösse Zomp", overeenkomend met de "Pot" van 8,50 bij 1,60 m. De vracht bestond uit koloniale waren en turf, zoals Schutten schreef in "Varen waar geen water is". In 1827 zou naar Borne 1500 schippond koloniale waren en 6400 schippond turf zijn vervoerd in 800 schuiten. Schutten haalde zijn gegevens uit het Rijksarchief van Overijssel.

Een Enterse zomp. Met een kleinere uitvoering van dit type schip werd de Bornse Beek bevaren, in latere jaren voornamelijk voor de aanvoer van turf.

Een schippond was 150 kg, gelijk aan 0,15 ton. Door Wilmink en ook door Van Deinse werd vermeld dat het laadvermogen van een schuit 2 tot 3 ton was. Er zouden ook 3000 platte turven in een schuit kunnen. Er zou in dat jaar dus 10 schippond waren (1500 kg) en dus 1,5 ton per schuit zijn vervoerd. Dat lijkt nog niet zo vreemd want de diepgang was hier en daar zonder twijfel, door de wisselende waterstand, niet erg groot! De getallen lijken dus wel redelijk betrouwbaar.

Maar dan zien we de gegevens door Borne zelf vastgelegd over enkele jaren later. Een deel van het in goede staat verkerende Gemeentearchief van Borne uit de vorige eeuw doorlezend, kwam ik de volgende gegevens tegen. In 1850 vermeldt Burgemeester

Landman in de "Statistische Staat in de Gemeente Borne" voor het eerst het aantal schuiten dat jaarlijks in Borne gelost wordt. In 1866 eveneens het tonnage. Toen werd met een jaartotaal van 400 schuiten, 8000 ton turf aangevoerd. Blijkbaar waren er geen koloniale waren meer bij. Als we de voorgaande cijfers bekijken, zou dat betekenen dat er in dat jaar zelfs 20 ton per schuit zou zijn aangevoerd! Dat kan natuurlijk niet het geval zijn geweest.

Om dit raadsel op te lossen bleven er drie mogelijkheden over. Te weten: 1. Het aantal schuiten klopte niet; 2. Het tonnage klopte niet; 3. Er werd in Borne met een andere maat gemeten.

Uit het Archief van Borne kon ik niet precies opmaken wat men bedoelde met een "Ton turf". Omdat op het moment van publicatie van eerder genoemd artikel niemand mij kon helpen schreef ik toen aan het eind van dat artikel: "Vooralsnog blijft het vastgelegde gewicht in tonnen een raadsel. Ik houd mij aanbevelen voor een suggestie die tot een aannemelijke verklaring leidt".

Die suggestie bleef uit, tot ik vorig jaar een lezing bijwoonde van de heer Ir D. Schuitema uit Delden, over maten en gewichten. Ik herinnerde mij het probleem van de turflading en legde de vraag aan hem voor. Hij gaf mij een paar weken later de volgende mogelijke verklaring: In het artikel "Turfkorven" van M.A. Holtman in het tijdschrift "Maten & Wegen" van maart 1993, wordt de "Amsterdamse Turfton" genoemd. Deze had een inhoud van circa 2 hectoliter. Dat is circa 50 kg, terwijl een normale ton lading 20 maal zo veel is! 8000 turftonnen komen dus overeen met 400 ton lading en deze 400 ton lading zat dus in 400 schuiten.

Als we er van uitgaan dat per schip (Zomp) 8 schippond ofwel 1,200 ton (= 1200 kg) turf vervoerd kon worden, dan komen we op 333 schuiten. Gezien de al genoemde geringe diepte van de Bornse Beek op sommige plaatsen, zeker in de tijd dat de sluis grote gebreken vertoonde, lijken we dan aardig goed in de richting van het raadsel te zijn gekomen. Per schip (de opgave was 400 schuiten) is dan inderdaad slechts 1 ton (= 1000 kg) turf vervoerd ofwel ongeveer $6 \frac{1}{2}$ schippond.

De maat "Ton" die de burgemeester gebruikte was dus de voor die tijd gebruikelijke "Amsterdamse Turfton" met een inhoud van circa 2 hectoliter en een gewicht (voor turf) van ongeveer 50 kg.

Dr A. Fuldauer.

NIEUWS

"De hof van Borne en de gehate drostendiensten" is het nieuwste boekje van Mw. M.G.E. van Harten-Fransen. Het boekje verscheen in oktober j.l., telt 46 bladzijden en is verlucht met 12 foto's en prenten. Het boekje is helaas een niet gemakkelijk leesbaar verhaal geworden en bevat zelfs enige herhalingen. Toch geeft het een aardig overzicht van het gevecht dat de boeren jaren lang hebben gevoerd met de hofmeijer. Een overzicht met namen van alle bekende hofmeijers van Borne met het jaar waarin ze voor het eerst werden genoemd, completeert het boekje dat verkrijgbaar is bij de schrijfster. De prijs is f 7,50.

De "Inventaris van het Huisarchief Twickel", onder redactie van A.J.Brunt, werd op 18 november j.l. op Twickel gepresenteerd. De uit 7 delen bestaande inventaris over de jaren 1133 - 1975, beslaat 1536 pagina's. De geschiedenis van dit voor Nederland, maar vooral voor Twente, zo belangrijke landgoed trekt hierin aan ons voorbij. De grote invloed die de bewoners van Twickel op geheel Twente hebben gehad en het feit dat Twickel een buur is van Borne, met vele bezittingen in deze gemeente, maakt dat er voor ons een schat aan gegevens is ontsloten.

Helaas bevat de boekenserie geen regesten maar een beknopte omschrijving van de archiefstukken, zodat de omschrijving van veel belangrijke stukken minder diep gaat dan menigeen had gehoopt en gewenst.

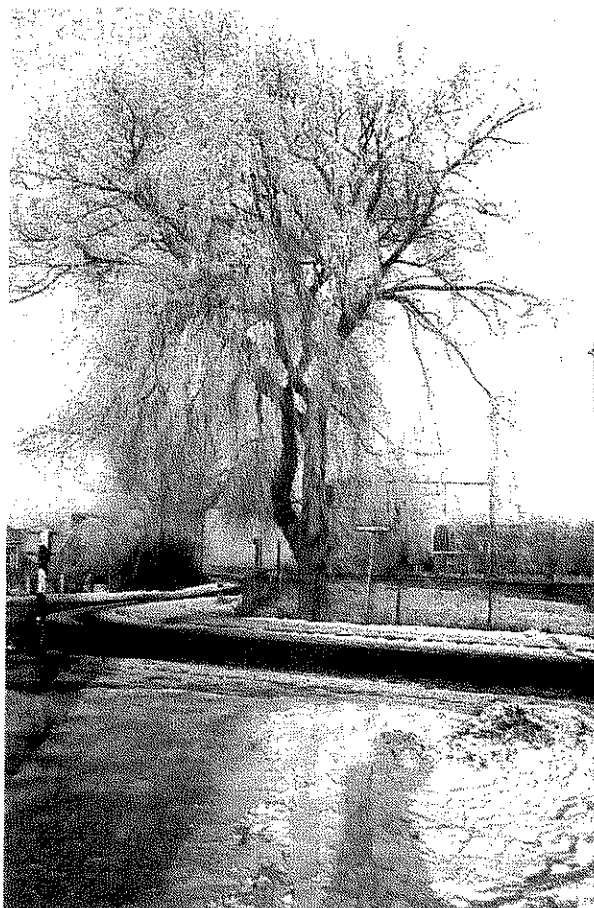
Een goede index op persoons- en topografische namen, alsmede een uitgebreide bibliografie maken deze inventaris echter toch tot een onmisbaar handboek bij het bestuderen van de geschiedenis van Twente maar zeker ook voor die van Borne.

De 7 delen zijn verkrijgbaar bij het R.A.O., Eikenstraat 20, 8021 WX in Zwolle. De prijs is f 150,-- exclusief porto.

Riekeleus zeer röp veer.

ZO WAS'T, ZO IS'T

Hiernaast de toestand
in 1963; hieronder het
zelfde punt eind 1993.

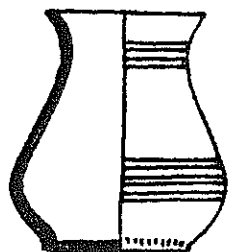

Beide foto's hiernaast laten de aftakking zien van de Beerninksweg van de Bornerbroeksestraat bij de spoorwegovergang.

In januari 1963 werd deze afslag nog gemarkeerd door een enorme boom, hier fraai vereeuwigd in een van de toen volgende strenge wintermaanden.

Op de achtergrond over de spoorlijn zien we nog het woonhuis van Wissinks Jan (Ubbink) die daar toen zijn boerderij had. Nu ligt er de woonbuurt Fazantenhof. Achter het huis van Wissinks Jan heeft men enkele jaren achtereen het paasvuur gebrand. In het boekje van drs. G.P. ter Braak, "Kent U ze nog ... de Bornsen" uit 1973 staat onder nummer 77 een prachtige foto van de opbouw van het boeken van 1927.

Op de onderste foto zijn boerderij en boom verdwenen en is er nu éénrichtingverkeer op dit gedeelte van de Beerninksweg. Links het eerste huis van het nieuwbouwrijtje langs de Bornerbroeksestraat staat op het terrein waar vroeger de houtzagerij van IJzereef was. Later was daar o.a. de klompenfabriek van Roessink gevestigd. Op de plek van het schakelkastje rechts op de onderste foto stond vroeger het huis van de overwegwachters, waarvan Voortman een markant figuur was. Je kon altijd voor een genoegelijk praatje in zijn bedieningshuisje van wissels en spoorbomen terecht.

ARCHEOLOGIE

IN DE PERIFERIE VAN KAROLINGISCH BORNE

Zoals in het vorige artikel vermeld, liep de karolingische nederzetting in de Stroom-Esch in het gebied vanaf het Hoefblad in westelijke richting door. Daar vonden we in 1988 in een bouwput, een houten waterput. Via de C_{14} -methode werd deze, door de Rijksuniversiteit van Groningen, gedateerd tussen 810 en 880. Aan de hand van een houtmonster werd door dezelfde Universiteit het hout gedetermineerd als afkomstig van vlier en els.

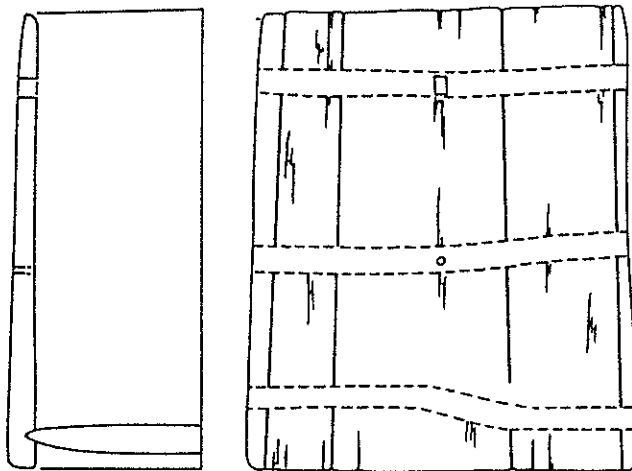
Uit de put kwamen vier vrij complete vondsten tevoorschijn. Twee vroegmiddeleeuwse kommen van het bekende ruwe baksel uit die tijd en twee houten voorwerpen. Het ene houten voorwerp is

een 5 cm hoog kommetje van gedraaid beukenhout. Het bij de opgraving reeds sponsachtig aanvoelend kommetje is inmiddels, ondanks het vriesdrogen, bij de restauratie zeer sterk vervormd. Het tweede houten voorwerp is een 18 cm hoog gekuipt emmertje van taxushout. De zeven of acht niet even brede duigen van het emmertje, zijn middels een groef "gestoken" en om een rond houten bodempje met een middellijn van ± 14 cm geplaatst.

Uit verkleuringen op het hout blijkt, dat de duigen door drie banden bijeen gehouden werden. Deze banden moeten van tenen zijn geweest. Het emmertje heeft ongetwijfeld een hengsel gehad. Twee rechthoekige gaatjes ter hoogte van de bovenste band wijzen daarop. Het emmertje heeft een iets konische vorm, bij de bodem iets groter ($\pm 15,5$ cm buitenmaat) dan boven (± 14 cm). Het kuipje oogt smal en diep. Taxushout is goed hard en buigzaam, maar het is ook giftig. Het is daarom zeer de vraag of het emmertje voor het bewaren van spijs of drank heeft gediend. Mogelijk is ook, dat aan het water uit het emmertje geneeskracht werd toegekend (wie kan ons daar iets over vertellen?). De houtdeterminatie en de tekening van het emmertje zijn verzorgd door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.).

In de bouwputten van de huizen aan de oostzijde van de Stroom Eschlaan zijn nog veel paalsporen gevonden, maar juist te weinig om er conclusies aan te kunnen verbinden. Wel wijzen deze sporen erop dat hier bewoning is geweest. In een geval is er nog een licht geglazuurd spinsteentje gevonden. In de tuinen van bedoelde huizen zullen nog wel meer niet onderzochte sporen aanwezig zijn.

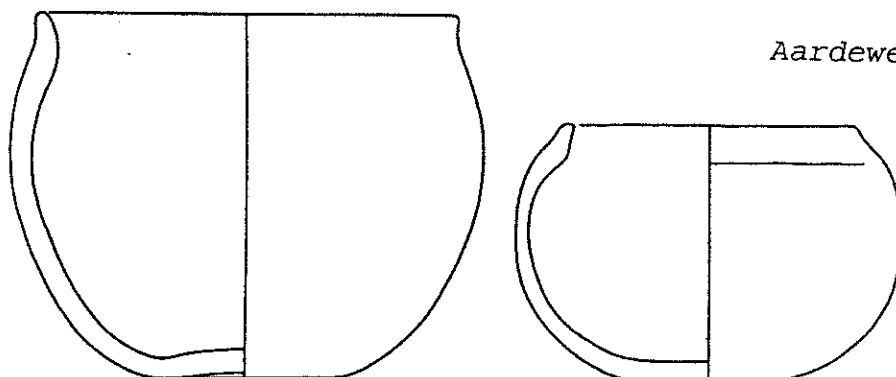
Karolingische vondsten nabij het Hoefblad in Borne.

Houten emmertje.

Houten kommetje.

Aardewerken kommen.

De gevonden sporen wijzen op een latere bewoning dan die bij het Hoefblad werden gevonden. Geschat wordt dat ze afkomstig zijn uit de periode 850 tot 950.

Ook in veel andere bouwputten zijn sporen van menselijke aanwezigheid gevonden. Zo zijn tussen de Weerselosestraat en de Stroom-Eschlaan zeven spijkers en sporen van rogge gevonden. Deze sporen zijn waarschijnlijk afkomstig van 3 of 4 voorraadschuurtjes of mijten die vermoedelijk op de rand van de akker stonden aan de kant van de weg.

Haaks op de Stroom Eschlaan hebben we aan de westzijde nog perceelgrenzen gevonden van verschillende aard. Dit waren o.a. greppels, naast elkaar geplaatste palen, iets verder uit elkaar geplaatste palen en boompjes of struiken die samen een heg gevormd kunnen hebben. De afscheidingen lagen ongeveer 22 meter uit elkaar. De weinige scherven die er zijn gevonden wijzen op een vroeg middeleeuwse bewoning van dit gebied en we hebben hier te maken met een akkercomplex dat behoorde tot de bewoning van het Hoefblad. Mogelijk zullen er nog meer bewoningssporen worden gevonden aan de Stroom-Eschlaan en aan de Hedevelsdweg als de rest van dit gebied in de toekomst bebouwd zal gaan worden. We hopen dat we als leden van de A.W.N.

afdeling Twente de gelegenheid zullen krijgen hier onderzoek te doen voordat de bladzijde van dit bodemarchief voor altijd wordt omgeslagen, zodat we de gegevens in onze kroniek kunnen optekenen voor onszelf en voor hen die na ons komen.

Bij deze publikatie is gebruik gemaakt van gegevens van de heer A.D. Verlinde van het R.O.B. en van die van de A.W.N. afdeling Twente.

J. van Nuenen.

Hee krabt zig woar t a geelsnich jökt.

UIT HET DAGBOEK VAN SWEDER SCHELE

Sweder Schele (1569 - ±1640) hield een dagboek bij. Een passage uit dit dagboek wordt door Mw. Van Harten naverteld:

Anno 1592 werden op 6 juli, te Osnabruck, negen tovenaressen verbrand. Een daarvan woonde niet ver van Christoffer Schele in de Campstraat. Ze stond bekend om het feit dat zij Sophia, de dochter van Cristoffer Schele, vergiftigd zou hebben. Zij zou in Sweders huis zijn gekomen en haar duivelse gif in een kan hebben gegooid. De ziekte van Sophia was volgens de medici wel kwaadaardig. En de vrouw was zo kind aan huis bij de Schele's, dat zij zelfs wel eens samen met Sophia had gedronken. Toch stond de vrouw al heel lang ongunstig bekend.

Sophia zou voor haar ziekte, op weg naar de kerk, een gouden armband verloren hebben die de vrouw gevonden had. Toen Sophia dat te weten kwam riep zij de vrouw bij zich. Maar deze wilde de armband niet missen. Uiteindelijk moest zij er toch afstand van doen. Toen Sophia de armband weer om had gedaan, werd ze weldra ziek. Zij had echter tevoren de armband wel schoongemaakt door hem een tijdje in water te laten liggen. Hij scheen daarbij eerst een blauwe stof af te geven die waarschijnlijk in contact met water giftig werd. Zij is na het opnieuw dragen van de armband vrij snel gestorven.

In de middeleeuwen werden vrouwen om verschillende redenen op de brandstapel omgebracht.

Toen de vrouw, die nu ook als dievegge bekend stond, bemerkte dat Sophia dood was, liep zij direct naar de buren en zei "Christoffer zal wel zeggen dat ik zijn dochter Sophia gedood heb, maar ik ben daar onschuldig aan, al zal Christoffer dat niet geloven".

De vrouw zou later toch bekend hebben dat zij vergif in Sophia's drank had gedaan en werd daarom op 6 juli verbrand. Zij zou echter voor de verbranding reeds gedood zijn want men zei dat de duivel haar nek had gebroken zodat ze niet door het vuur zou omkomen. In korte tijd zouden reeds veel van toverij verdachte vrouwen zijn verbrand; velen zouden nog volgen.

Opvallend is de volgende tekst uit het dagboek: *In het jaar 1592 stierven ook Herman van Westerholt en Rutger Torck.* Dit waren beide vrienden van Christoffer Schele. Eveneens in 1592 en wel op 20 oktober, stierf Judith Ripperda de vrouw van Christoffer Schele (aan de ziekte coxendium, ofwel heupjicht; door de Grieken ischias genoemd).

Wie zijn nu voornoemde personen die als vrienden van Christoffer Schele worden genoemd?

Christoffer schreef in 1602 aan de Heer van Almelo als "Vedder" (oom). Hendrik van Hekeren, Heer van Almelo, was gehuwd met Walrave van Rossem en door de bisschop van Utrecht beleend met de Heerlijkheid Almelo. Zijn huwelijk was kinderloos. Hij is in het jaar 1556 hertrouwd met Agnes van Westerholt. Zij heeft het gedaan gekregen de Heerlijkheid Almelo in haar geslacht te brengen en wel aan haar broer Herman van Westerholt. Dat zinde de twee broers van de overleden Hendrik van Hekeren niet. Zij droegen aan de Ridderschap en Steden voor, de handelwijze van hun schoonzuster Agnes ongedaan te maken. Na een langdurig proces is het contract van Herman van Westerholt, toen Heer van Almelo, nietig verklaard. De kleinzoon van oom Hendrik verwierf de rechten op het Huis Almelo. Herman van Westerholt werd bij besluit van 6 oktober op de Landdag van Overijssel, op de lijst van personen "die heulden met Madrid" geplaatst.

In het jaar 1591 krijgt Rutger Torck, in 1580 getrouwd met Agnes van Westerholt, bevel van de Stadhouder van Oldenzaal, om 30 soldaten op te nemen. Daarna vernemen we niets meer van hem.

Komen we terug op de tekst uit het dagboek over de "Vrienden van Christoffer Schele", dan is het vreemd te moeten vaststellen dat zoveel vrienden in hetzelfde jaar, 1592, gestorven zijn, het jaar van overlijden van Sophia.

M.G.E. van Harten-Fransen.

Literatuur:

1. D. Schlüter.
Uit het dagboek van Schweder Schele.
In bewerking (1993).

2. Mr G.J. ter Kuile.
Geschiedkundige aantekeningen op de havezathen van Twente.
Almelo, 1911, pag. 23-24.
3. M.G.E. van Harten Fransen.
Grenstwisten rond de gemeente Borne.
Borne 1992, pag. 33.
4. D. Schlüter.
Betovering en vervolging.
Twente Akademie Reeks No. 4.
Uitgeverij Broekhuis Hengelo 1992.

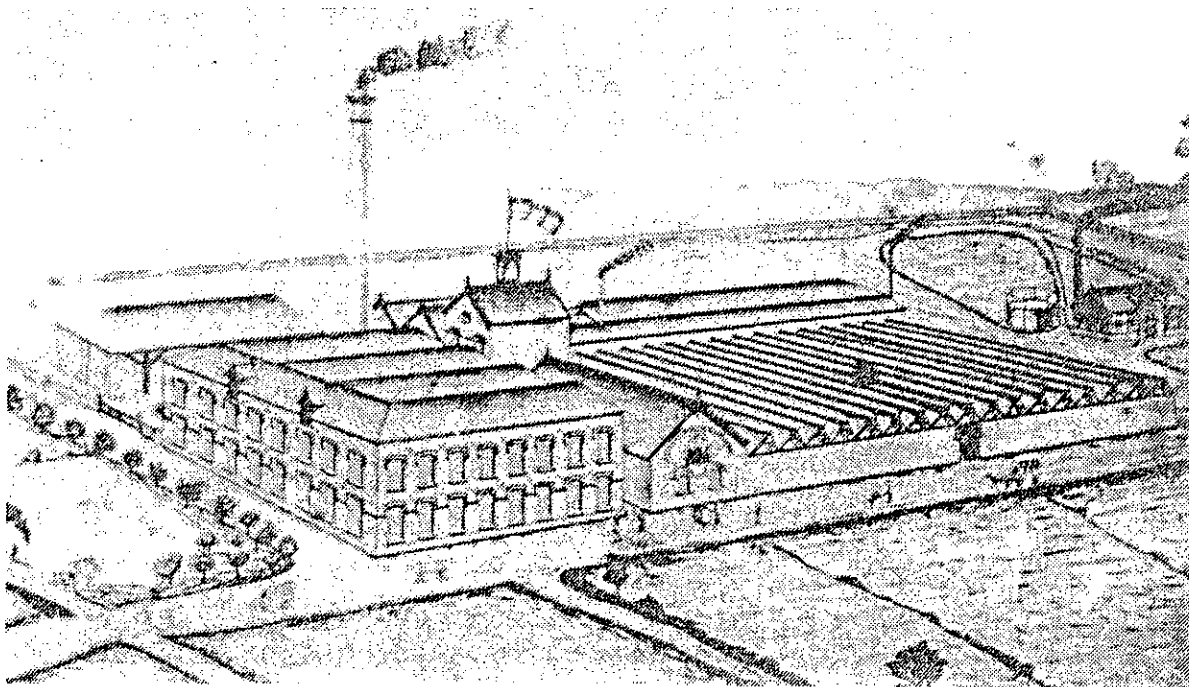
Flodderwieve en muze maakt kale huuze.

KONINGIN SOPHIA

Onlangs kwam ons bestuurslid Jaap Grootenboer in het Koninklijke Huis-Archief in Den Haag een album op het spoor m.b.t. de fabriek van "Spanjaard". Dit album werd in 1874 gemaakt n.a.v. het 25-jarig kroningsfeest van Koningin Sophia wier naam aan de textielfabriek van S.J. Spanjaard in Borne was verbonden.

Sophia Fredrika Mathilde van Wurtemberg huwde op 18 juni 1839 met Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk groothertog van Luxemburg, hertog van Limburg en prins van Oranje-Nassau. Willem aanvaardde na de dood van zijn vader in 1849 het Koningschap der Nederlanden waardoor zijn vrouw Sophia koningin werd. In 1874 werden daarom de kroningsfeesten gevierd, hetgeen voor de firma Spanjaard in Borne reden was dit album door de gezamenlijke werklieden aan haar aan te bieden.

Het album, in oblong formaat in een doos van 31 x 38,5 x 7 cm, is uitgevoerd met een donkerblauwe fluwelen band. Op de kaft zijn 5 zilverkleurige metalen sterren aangebracht en het wapen van Koningin Sophia. De tekst op het titelblad luidt: "Ter gelegenheid van het 25 Jarig Kroningsfeest aan Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin aangeboden door de gezamentlijke werklieden der fabrieken SOPHIA KONINGIN DER NEDERLANDEN S.J. Spanjaard te Borne 1849 - 1874". Het boekje bevat een foto van een enigszins primitieve tekening (in passepartout ca 20 x 27 cm) voorstellende een gezicht op de fabriek met linksonder de spoorlijn Almelo - Salsbergen. Verder een opsomming met de namen van alle werklieden in de verschillende afdelingen.

Het complex van "Spanjaard" zoals dat er in 1874 uitzag.

Uit de gegevens in het boekje blijkt de volgende samenstelling van personeel bij Spanjaard in 1874:

Afdeling	Aantal	
	Man	Vrouw
Weverij	94	71
Spoelierij	19	29
Kalanderij, Ruwerij en Weverij	27	0
Spinnerij	55	17
Damastweverij	24	0
Subtotaal	219	117
Totaal	336	

Het blijkt dat deze cijfers niet in overeenstemming zijn met die welke Dr E.J. Fischer in zijn boek "Fabriqueurs en Fabrikanten" (uit 1983) opgeeft. Zijn opgave voor het jaar 1876 (het in zijn tabel meest naastliggende jaartal bij 1874) is 239 wernerers. Mogelijk hebben we te maken met het feit dat Fischer slechts de medewerkers heeft meegeteld van de weverij en de spinnerij waarmee men dan op 237 medewerkers zou komen.

F.J. van Capelleveen.

ZO WAS BORNERBROEK 3

Aan de westkant van de Wolbeslanden liggen gronden van Het Workeler. De Keerriet was daarvan een gedeelte en bestond uit heide, struikgewas, eikebomen, berken en dennen. Het achterste gedeelte was moeras. Alles bij elkaar een bunder of 4 à 5. Het was een uniek stukje natuur en een geliefd speel-, spel- en ontdekkingsgebied voor kinderen. Hier heb ik zelf, lang geleden, een boomkikker gezien. Een andere ontdekking was een bunzing met 4 jongen die verdronken waren in een drinkbak voor het vee die aan de rand van het bos stond. Het zou de moeite waard zijn geweest dit gebied als zodanig te bewaren. Helaas is het grootste deel ervan verdwenen. Nu staat er de eierveiling van Eiveko.

Terug naar de Almelosestraat (tegenwoordig Pastoor Ossestraat). Het eerste huis, waar wij tot ± 1936 gewoond hebben, is inmiddels gesloopt. Jammer. Het moet zo'n honderd jaar oud zijn geweest. Daarnaast was een eveneens oud huis, vroeger bewoond door de familie Essink. Essink kwam oorspronkelijk uit Oldenzaal en had een zaak in manufacturen. Nu is er een supermarkt in gevestigd. Daarnaast woonde de familie Van den Bos, ofwel, Buistoon. Ze hadden een kruidenierswinkel en manufacturen. Toon, de vader, was botermaker bij de vroegere zuivelfabriek. Nu is in die winkel een autoshowroom gevestigd. Dan

De Coop. Stoomzuivelfabriek "Concordia" in Bornerbroek.

volgen drie nieuwere huizen (intussen ook al weer zo'n 50 jaar oud) vroeger bewoond door Ossengait, Löchenbeernd en tenslotte Kleermakersjan.

Ossengait was fietsenmaker en electricien. Zijn zondagse naam was Nijhuis. Zijn oudste zoon is de eigenaar van kraanverhuurbedrijf Nijhuis in Zenderen.

Het laatste huis in de rij was van de familie Bolscher, de Meier. Het was vroeger één van de wönners van het Workeler. Het bestond eigenlijk oorspronkelijk uit twee woonhuizen. In het rechter, nu afgebroken gedeelte woonden alleenstaande oudere mensen. De rest was café, winkelruimte en woonhuis. Het winkeltje heeft nog tot in de jaren tachtig bestaan. De caféruimte heeft een tijd lang de Boerenleenbank gehuisvest, voordat het nieuwe bankgebouw werd gebouwd. Meiersgerrad was de kassier. Achter dit in 1901 gebouwde huis stonden veestal, schöppe en verdere bedrijfsgebouwen.

De achter de rij huizen gelegen Kleine Es, de Rammelhuiskamp, was in gebruik als bouwland. Bij het afgraven van deze kamp, waarop nu een woonwijk is gebouwd, is een handgevormd aardewerk potje met een doorsnede van zo'n 10 cm tevoorschijn gekomen. Volgens zeggen met op de bodem een groenachtige substantie. Wie weet wat hier voor een geschiedenis aan vast zit. Het potje is nu in het bezit van J. Bolscher (Meiersjan). Meiersgraads en Trui hadden 4 kinderen. Een daarvan is de nu 84-jarige Herman Bolscher, nog steeds werkzaam op het eiland Floris in Indonesië. Mijke, de enige dochter, is op latere leeftijd ingetreden in het klooster. Zij is enige jaren geleden overleden.

A.J.M. Hodes.

EERSTE STEEN VILLA ELISABETH

De eerste steen van de villa Elisabeth, gelegd op 18 mei 1895 door Lodewijk Spanjaard, werd deze zomer bij renovatiewerkzaamheden in de kelder van de monumentale villa teruggevonden. Oorspronkelijk is de steen geplaatst in de vestibule van het gebouw en wel in de rechter muur gerekend vanaf de voordeur waar men het gebouw binnen kwam. Waarschijnlijk is de steen verwijderd en vergeten nadat dokter Stomps het

gebouw verliet en er het gemeentehuis in werd gevestigd. Op de plaats waar de steen zat is n.l. de kamer van de bode gemaakt, bij welke actie een doorbraak van de muur noodzakelijk was. De steen zal toen naar de kelder zijn verhuisd. Hierbij een schets van de fraaie steen.

LEZERSVRAGEN

Een van onze leden bezit reeds jaren een olieverfschilderij (zie foto) van 105 cm hoog en 75 cm breed. Zijn vader kocht dit schilderij jaren geleden van een particulier. De naam op het schilderij is onduidelijk te lezen. Hij wil iets weten over de schilder, de herkomst van het schilderij en waarde ervan.

Het schilderij: Bekijken we eerst het doek dan zien we een vrouw met een hengselmand gevuld met sinaasappelen aan haar linkerarm, terwijl ze met haar rechterhand er één laat zien. Duidelijk is dat ze probeert deze sinaasappelen te verkopen. Op de achtergrond zien we een gedeelte van een winkelstraat met een hoekpand met gebogen deuren, waarboven staat "Café - Cacao". Gezien de gestreepte luifels en de ronde ingangdeur van het café, nemen we aan met een Belgisch straatgezicht te doen te hebben. Mede door dit tafereel lijkt het (zonder hiervoor aanwijzingen gevonden te hebben) dat Tibbe vòòr 1900 een bezoek heeft gebracht aan de geboortestad van zijn grootvader, nl. Antwerpen.

De sinaasappelverkoopster.

Enig onderzoek naar de onduidelijke signatuur leert, dat het inderdaad een schilderij van Joh. Tibbe is, gedateerd 1900.

Nu iets over de schilder: Johan Marinus Tibbe werd op 12 juni 1875 te Borne (nabij de Meijershof) geboren als zoon van Martin Tibbe, fabrieksarbeider geboortig uit Enschede, en Antonia Linthorst, dochter van J(e)an Linthorst, (geboortig uit Antwerpen), die een schildersbedrijf had aan de Ennekerdijk te Borne.

De eerste beginselen van het schildersvak zal Johan wel in de schilderswerkplaats van Linthorst opgedaan hebben. In de jaren 1892 en 1893 verbleef hij enige tijd in Groningen. Vanuit

Borne vertrok hij in 1894 naar Amsterdam, waar hij in de Govert Flinckstraat (in de artiestenbuurt) woonde. Direkt na zijn terugkomst in Borne vertrok hij in 1895 naar Düsseldorf. Het volgende jaar kwam hij definitief terug naar de gemeente Borne, waar hij in het kerkdorp Hertme in de kost was bij Homan (deze boerderij met café stond op de plaats waar omstreeks 1904 de kerk werd gebouwd). Zijn atelier had hij waarschijnlijk toen al in het nabij gelegen "Spookhuis" tegenover de boerderij van Meijer (Groots) aan de Lodiek Landen.

In 1916 trouwt Johan Tibbe met Carolien Steinman, wier vader een bakkerij had tegenover de R.K. Stephanuskerk aan de Grotestraat (waar later de winkel van Wegter werd gevestigd). Tibbe en zijn echtgenote vestigden zich toen in een pandje aan de Peppelenlaan, waarin zij een sigarenzaak en wijnhandel dreven. Het bevond zich tegenover de groentewinkel van Kamman aan de Grotestraat. Zijn atelier had Tibbe toen aan de Ennekerdijk naast de Doopsgezinde Kerk, in een oud pand toebehorende aan zijn oom Marten Linthorst die zijn woning en schilderswerkplaats aan de andere zijde van dit pand had.

Op 17 november 1926 is kunstschilder Johan Marinus Tibbe te Borne overleden. Tot zover een korte biografie van Johan Tibbe. (bron: Gemeentearchief Borne). Zie ook het boek "Groeten uit Borne" van Drs. G.P. ter Braak en N. Noordhuis, uitgegeven in 1992.

Interessante aanvullende gegevens over de herkomst van uw schilderij kregen we van de heer Maschmeijer Jr. uit Nordhorn. Zijn eerste reactie bij het zien van uw schilderij was: "De sinaasappelverkoopster!" De grootvader van de heer Maschmeijer, een Ten Cate uit Almelo, was een verwoed kunstverzamelaar. Door vererving is uw schilderij bij een tante van de heer Maschmeijer in Schütthorf terecht gekomen en hier is de familie het spoor bijster geraakt.

Uw vader heeft uw schilderij vrijwel zeker daar gekocht. De tante van de heer Maschmeijer had de nare gewoonte het schilderij met zeepsop schoon te maken, vandaar de fletse kleuren en verfslijtage.

Wat de waarde betreft : Joh. Tibbe behoorde regionaal tot de betere schilders, maar grote landelijke erkenning heeft zijn werk tot op heden nog niet gehad. Toch kunt u dit schilderij met zijn mooie lijst verzekeren voor f 5.000,--.

Ne bleende henne vind ok wal is n keurntjen.

DE FAMILIE BROK NAAR BORNE 1

Toen Johannes Hendrikus Brok naar Borne kwam was dat uit bittere noodzaak, want zijn vrouw kon niet met zijn moeder opschieten. Zij was dienstmeid en kindermisje bij de familie Eekers in Enschede. Toen in 1862 daar de grote brand uitbrak waarbij het toenmalige Enschede voor een groot deel afbrandde, wist zij het kind van de dokter op het laatste moment nog te redden. Dit kind, de latere dokter Eekers, werd arts te Borne. Bij haar huwelijk werd zij door de doktersfamilie beloond met een uitzetkast, maar daar haar man als timmerman er ook al een had gemaakt, heeft ze haar hele leven twee kasten bezeten.

Doordat Enschede bijna helemaal plat lag werd er op grote schaal om arbeiders gevraagd. Metselaars en timmerlieden kwamen van heinde en ver om bij de bouw van Enschede te helpen. Zo gingen ook Johannes Hendrikus Brok en zijn broer Gerhardus Johannes naar Enschede om een paar centen extra te verdienen. Toen ze aldus Enschede binnen kwamen wandelen werden ze opgemerkt door Geertruida Johanna ten Asbroek die met haar vriendin de puinhopen en het vreemde mansvolk bewonderde.

"Die lange leek haar wel wat" en dat werd na kennismaking wederzijds. Haar zuster zou met Gerhardus Johannes Brok trouwen en haar jongste zuster met Johannes Wilhelmus Brok. Zo kwam het dat drie zusters met drie broers trouwden.

Gerhardus trok naar Enter als timmerman en Wilhelmus werd stadstimmerman te Amsterdam. Hendrikus trouwde te Enschede op 17 mei 1867 met Geertruida Johanna ten Asbroek, geboren te Haaksbergen op 25 december 1841. Zij stond later bekend als "Brok's Trui". Haar ouders waren Gerhardus Willen ten Asbroek en Johanna Havink. Bij hun trouwen trokken ze bij zijn ouders in op de boerderij waarvan de bedoeling was dat ze deze zouden voortzetten. Zijn vader, Hendrikus Brok (1807 - 1878) was in 1837 getrouwd met Gezina Mulder (1812 - 1887) dochter van Hendrikus Mulder (timmerman) en Johanna Braamhaar.

Deze Gezina Mulder was geen gemakkelijk mens. Terwijl de mannen overdag hun werk hadden, moest Trui de smerigste klusjes opknappen en hard werken. Na enige weken botste het tussen de stadsmeid en de boerin. Hendrikus zag ook in dat zijn moeder dwars lag en trok partij voor zijn vrouw. Ze verlieten de boerderij en trokken naar Enschede, waar hun eerste kind Gerhardus Hendrikus op 11 maart 1868 ter wereld kwam. Hun tweede kind Gerhardus Johannes werd al op 15 december 1869 in Borne geboren.

In 1887, na de dood van zijn moeder, lieten ze te Zenderen een winkelpand annex woonhuis neerzetten, schuin tegenover de villa van Spanjaard, nu het Witte Huis genoemd, op de plek waar nu het gezinsvervangend tehuis "De Klippen" staat.

De panden van Johannes Hendrikus en Mathildis Wilhelmus Brok.

Terwijl Brok's Trui de winkel dreef werd Hendrikus modelmaker bij machiniefabriek Ledeboer aan de Deldensestraat over het spoor. De fabriek brandde in 1909 af en al zijn modellen waren weg. Hijzelf overleed ook in 1909. Ze kregen negen kinderen waarvan vijf jongens en vier meisjes, waarvan een meisje maar twee jaar oud is geworden.

- Gezina Brok (1871 - 1934) trouwt in 1897 met Franciscus Gerhardus Simonetti, damastwerker (1871 - 1914).
- Johanna Theodora Brok (1873 - 1949) trouwt in 1889 met Hermannus Dijk, timmerman (1867 - 1924).
- Antonetta Brok (1880 - 1956) trouwt in 1905 met Johannes Bernardus Hofstee, huisschilder (1870 - 1952).

De twee jongste kinderen waren Bernardus Johannes, geboren te Borne op 20 mei 1883 en Mathildis Wilhelmus, geboren te Borne op 14 maart 1885. Ze waren beter bekend als Bernard en Willen of als "Groot'n Brok" en "Pielke Brok". Ze trokken hun hele leven lang veel met elkaar op.

Bernard was metaalbewerker en trouwde in Borne op 15 november 1912 met Aleida Maria Bruggink, geboren te Hengelo (Woolde) op 12 december 1891 en overleden te Borne op 9 november 1938. Ze was een dochter van landbouwer Bruggink en Hendrika Dijk. Getuigen bij hun huwelijk waren Hermannus Dijk, zwager van de bruidegom en oom van de bruid en Johannes Bernardus Hofstee, zwager. Ze kregen 12 kinderen.

In zijn vrije tijd zette Bernard fietsen in elkaar en verkocht ze in een winkeltje tussen het pand van molenaar Vonke en dat van zijn vader. In een volgende aflevering zullen we zien hoe het de familie Brok verder verging. Ook de geraadpleegde literatuur zal dan worden vermeld.

W.H.G. Brok.

WINTERPROGRAMMA

Het winterprogramma is door het bestuur weer samengesteld met aantrekkelijke bijeenkomsten. Zo zal de heer P.J.J. van Erp, na het officiële gedeelte van de jaarvergadering op **dinsdag 8 februari**, een dialezing verzorgen over het "Integraal plan Bornse beek". Daarna volgt op **donderdag 24 maart** een verhaal van de heer W. Ahlers over de "Postgeschiedenis Twente". Op **donderdag 28 april** vertoont de heer D.A. Clevering enkele films over "Landschap en vogelleven rond Delden". Het seizoen zal op **28 mei** worden besloten met de voorjaarsexcursie waarvan het reisdoel op een later tijdstip bekend gemaakt zal worden.

Nog leverbare uitgaven van de Heemkundevereniging Bussemakerhuis:

Titel	Prijs *
De Hof te Borne rond 1650	f. 5,00
Rond Horst en Hof te Borghende	f. 10,00
De Doopsgezinde families uit Borne in 1830	f. 5,00
Borne Historie en Volksverhalen	f. 10,00
Landweren, Borgen en Postwegen	f. 20,00

* = prijs exclusief porto.

De uitgaven zijn verkrijgbaar bij de penningmeester van de Heemkundevereniging, de heer A.J. Linthorst, Zuid Esch 46, Borne, telefoon 074 - 667007 en bij het Bussemakerhuis aan de Ennekerdijk in Borne.

ANJERFONDS

Ons bestuur en de redactie van BOORN en BOERSCHOP zijn verheugd te kunnen mededelen dat het Provinciaal Anjerfonds Overijssel in november j.l. heeft besloten de vereniging een bedrag van f 1000,00 toe te kennen voor de aanschaf van een laserprinter. De laserprinter is intussen reeds gekocht en in bedrijf genomen. Ze wordt gebruikt voor het persklaar maken van het verenigingsperiodiek BOORN en BOERSCHOP. Het nummer dat u op dit moment leest is er reeds mee voorbereid.

Wij maken u er bij deze ook graag op attent, dat u extra exemplaren van ons blad kunt kopen in de Bornse boekhandel en bij de penningmeester, maar vanaf nu ook in het Bussemakerhuis aan de Ennekerdijk in Borne.